

MEMMED ARAZ'IN ŞİİRLERİNDE VATANSEVERLİK VE GÜNEY ÖZLEMİ

Veliyulla NOVRUZ*

Öz

Makale, Memmed Araz'ın vatanseverlik ve Güney Azerbaycan hakkındaki şiirlerinin tahliline ayrılmıştır. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan Memmed Araz'ın sanatı kendisine özgüdür. Makalede şairin teması vatanseverlik olan şiirleri örneklerle verilerek incelenmiştir. Güney Azerbaycan konusundaki şiirleri de dil ve üslup bakımından araştırılmıştır. Makalede tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemler kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: şiir, şiirsellik, vatan, kavram, edebiyat, poetik lirizm.

Patriotism in the Poems of Memmed Araz, and Missing for South Azerbaijan

Abstract

The article is devoted to the analysis of Memmed Araz's poems on patriotism and South Azerbaijan. The art of Mammad Araz, one of the prominent representatives of contemporary Azerbaijani literature, is unique. In this article, the poems of the poet whose theme is patriotism are examined by giving examples. His poems on South Azerbaijan weare also researched in terms of language and style. Descriptive and comparative methods were used in the article.

Keywords: poem, poetry, homeland, concept, literature, poetic lyricism

Giriş

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olarak tanınan halk şairi Memmed Araz, şiir dünyasında kendine özgü sesi, nefesi, yeri olan, insanın iç dünyasını, manevi âlemini, onun his ve heyecanını, duygu ve düşüncelerini şiirselleştirebilen şairlerimizdendir.

Azerbaycan Türkçesinde tam adı Məmməd İnfil oğlu İbrahimov'dur. 14 Ekim 1933 tarihinde Nahçıvan'a bağlı Nursu'da doğmuştur. Azerbaycan'ı Kuzey ve Güney olarak ayıran Aras Nehri'nin adından dolayı eserlerinde Məmməd Araz imzasını kullanmıştır. Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü Coğrafya bölümünden 1954 yılında mezun oldu. Bakü'deki Maarif Yayınevi, Ulduz Dergisi, Edebiyat ve Sanat gazetesi ve Azerbaycan Devlet Yayınevinin yazı işleri bürolarında çalıştı. Eserleri arasında *Sevgi nəğməsi* (1959), *Üç oğul atası* (1961), *Araz axır* (1964), *Mən səni taparam* (1963), *Anamdan yadigar nəğmələr* (1966), *Ömür karvamı* (1967), *Həyatın və sözün rəngləri* (1975), *Dünya düzəlmir* (1992), *Vətən deyin* (2003), *Əsgər andı* (2003) son derece dikkat çekicidir. Memmed Araz, 1 Aralık 2004 tarihinde Bakü'de hayata gözlerini yummuştur. veliyullanovruz@gmail.com

Son derece parlak bir yeteneğe, zengin yaratıcı hayal gücüne ve sanatsal güce sahip olan bu büyük şairin şiirleri, estetik değerini ve etki gücünü hiçbir zaman kaybetmemiş, halkımızın milli ve manevi hazinesine çevrilmiştir. Şairin şiirleri mahalli olduğu kadar ulusaldır. Çünkü bu şiirde insan faktörünün yanı sıra derin bir sosyal, toplumsal, ahlaki-felsefi içerik vardır. Bu büyük sanatçının insani önem taşıyan şiirleri kapsamı, estetik değeri ve şiirsel retorikisiyle edebiyat camiasının derin sempatisini kazanmıştır. Herkesçe bilindiği gibi, şair şiir dünyasında yeni bir yol açarak, halkın manevi bir hazinesi haline gelmiş ve kendisi yeni bir edebi eğilim yaratmıştır. Çünkü onun şiirleri Anavatana, İnsanlara, ahlak ve maneviyata, sanatsal düşünceye ve toplumsal ideallere hizmet eden şiirdir. Bu şiir,

* Azerbaycan, Celilabad, Uzuntepe 2 Sayılı Okul, veliyullanovruz@gmail.com

doğuştan gelen yeteneği, hassas kalbi, derin mükemmelliği ve bilişi ile ayırt edilen yurttaş-şairin yüksek ustalığına tanıklık ediyor. Araz'ın bu iyimser şiirleri, sosyal politik içeriğine, insani karakter taşımasına, canlılığına, doğallığına, anlam zenginliğine, özgünlüğüne ve şiirselliğine göre okuyucuların sempatisini kazanmıştır (Akpınar, 1994, s.168).

Memmed Araz'ın şiirlerinde Vatanserverlik

Vatanserverlik duygusu, bir vatandaş şairin şiirinde en önemli yerlerden birini kaplar. İnsani fikirlerin tebliğı onun şiirlerinin ana fikri - estetik değeri yansıtanın yanı sıra, halk hayatının en canlı, unutulmaz anlarını sosyal felsefi bir bağlamda karakterize edebilmiştir. Şairin şiirinde, yurttaşlık ateşi onun heyecanına ve düşüncelerine egemen olan şiirsel bir dünya görüşüdür:

Kayaların geçmişini

Kayalara yazım deye
Onda Vatan sanar beni
bir balaca Vatan taşı.
Vatan taşı olmayandan
olmaz ülke Vatandaşı.

(“İnsan kayalar”.) (1, 18-19)

Manevi yurttaşlık duygusuyla yazılan bu şiirin özünde, vatanını derin bir aşkla seven bir yurttaş-şairin psikolojik heyecanı, felsefi-şiirsel düşünceleri, yüksek vatanserver hisleri vardır.

Şairin şiirsel düşüncelerini ifade eden ve ona ilham veren ana temalardan biri de Anavatan'a sonsuz sevgi duygusudur. O ne yazarsa yazsın, gücünü her zaman bu aşktan alır. İfade ettiğı düşünce ve fikirleri bu sevginin sıcaklığı ile ısıtır ve anlam katar. Çünkü onun yaratıcı yelpazesi geniş ve kapsamlıdır:

Ana yurdum, her taşına üz koydum,
Her derede çaldığım saz yaşayır.
Kim senin çiyinde, sen kimin,
Şöhretini yaşatan az yaşayır.

(“Ana yurdum”.) (2,s.140)

Memmed Araz'ın şiirlerinde "vatan" kavramı derin bir ahlaki ve felsefi içeriğe sahiptir, kendine özgü nitelikleri ile açık bir milli mefkûre ve ideal haline gelmektedir. Şairin vatanı "mayası nur, gayesi nur" olan Anavatanımız Azerbaycan'dır!

Azerbaycan – mayası nur, gayesi nur ki,

Her taşından alov dilli ok ola biler.
“Azerbaycan!” deyilende ayağa dur ki,
Ana yurdun yüreyine dokuna biler.

(“Azerbaycan – dünyam benim”.) (3,272)

Bu mısralarda vatanımızın kokusu ve sıcacık nefesi hissedilmektedir. Burada şairin vatandaşlık konumu ve vatanserver duyguları açıkça hissediliyor. Aynı zamanda şiirselliğı ve imgesiyle öne çıkan bu şiirde, sanatçının kalp atışları ve samimi insani duyguları da hissediliyor.

Memmed Araz, vatanını derin bir aşkla seven, onun için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır, gelecek konusunda iyimser duyarlı bir şairdir. O bir zamanlar Anavatanımızın göğsünde açılan ağır yaraları gördü ve bunun için içten üzülyordu. Özellikle, XVIII. Yüzyıldan itibaren, vatanımız Azerbaycan'ın parça parça hanlıklara bölünmesi, aralarındaki siyasi çekişmeler, "Ben, ben" iddiaları, kibir ve gurur yüreklerinde o kadar derin kök saldı ki, düştükleri bu zor ve sefil durumdan kurtulmanın yolunu bulamıyorlardı:

Sana gelen, senden öten neydi bele,

Senden ötüp kardeşine değdi bele?
Bununlamı neçe defa
Ata – oğul, kardeş hissi haçalandı.
Bir şeherin beş kardeşin
hanlığına parçalandı!..

(“Benden öttü, kardeşime değdi”.) (4,s.76)

Hanlıklara bölünmüş vatanımızın trajik kaderi şairi, derinden düşündürüyor ve endişelendiriyordu. Memmed Araz, komşu ülkeler tarafından saldırıya uğrayan, "Halka gelen kazayı" sessizlikle karşılayan, "Şah İsmail Hatayinin düşüşüne kahkaha ile gülüp sevinen", sonra keyif meclisleri düzenleyerek sabaha kadar eğlenen "cahil" hanların eylemlerine göz yumamaz, bu tarihi gerçekliği Vatandaş yankısıyla kaleme alarak şiirselleştirir:

Zerbeleri kardeşine,

Sirdaşına ötüren kes
Ele bil ki, bak bu gece
Kulağımın dibindece
Hatainin sügutuna kah – kah çekdi.
Sonra, sonra seherecen
Başına yüz kadeh çekdi.
O kadehin dalğasından,
O mestliğin havasından
Kopan taştı –
Azerbaycan torpağında
Araz boyda şırım açtı!..

(“Benden öttü, kardeşime değdi”.)

Kutsal topraklarımızı farklı farklı hanlıklara bölen bu "hanlar", zamanlarının çoğunu avlanarak ve eğlenerek geçirdiler, bu yüzden yabancı işgalcilere karşı birlikte savaşmakla ilgilenmiyorlardı. “Kaza benden ötsün” – değererek sadece kendilerini düşünürlerdi. Kaza onlardan yan geçtikten sonra ellerini göğüslerine çırptılar ve "Ben-ben" dediler.

Kaza ötsün, – benden, – dedi,

Öten kimi, “ben – ben” dedi!
“Ben – ben” dedi bir ülkede ne kadar han,
Onlar “ben – ben” deyen yerde
Sen olmadın, Azerbaycan!

(“Benden öttü, kardeşime değdi”.)

Memmed Araz vatanını derin bir aşkla seven, acısını yüreğinde taşıyan bir yurttaş-şairdir. Birinci Karabağ Savaşı sırasında topraklarımız işgal edildiğinde sesini yükselten ve halkımızı vatanımızın özgürlüğü için savaşmaya çağıran ilk şairlerden biriydi:

Ne yatmısan, koca vulkan, seninleyem!

Ayağa dur, Azerbaycan, seninleyem!
Senden gayri biz her şeyi böle billik!
Senden gayri biz hamımız öle billik!
Bu Şehriyar haraydı!
Bu Bahtiyar haraydı!
Hanı senin tufan yıkan,
Gürşad boğan yurda oğul oğulların?
Kara Çoban, Deli Domrul oğulların?..

(“Ayağa dur, Azerbaycan!”) (5,s.594).

Bu şiir, derin iç lirizm ve endişeden doğan yüksek bir pathos'a sahiptir. Biz Şairin bu çağırışımını onun şiirlerinde defalarca okuduk ve bugün yüreğimizin ateşi ile okuyoruz. Vatanseverlik, hümanizm ve milliyetçilik bu şiirin ana temalarındandır.

Memmed Araz`ın şiirlerinde Güney özlemi

Aras, Azerbaycan coğrafyasını siyasi olarak bölen nehrin adı olduğu kadar Güney Azerbaycan'a olan özlemin de adıdır. Bu nedenle Azerbaycan'da Güney özlemi denilince Araz akla gelir. Toplumsal adaletsizlikten doğan bu tarihî özlem ve gözyaşları içindeki insan üzüntüsünün şiirdeki sanatsal ifadesi, Güney temalarında daha da belirgindir. Suçlamalarla dolu şikâyetler, kederden doğan

tatminsizlik, kırılğan ve yakıcı özlemle karışmış derin lirizm, Araz'ın "ağlayan" sularında birbiriyle buluşur ve ayrışır. Biz bunun net bir örneğini şairin şiirlerinde derinden duyup hissediyoruz:

Ne kadar yatakta Araz var hele,
Arazdan içmemiş Tebriz var hele,
Ya benim derdimle yaşar bu dağlar,
Ya da ki, üstüme aşar bu dağlar...

(“Bu gece rüyamda Arazı gördüm.”) (6,s.110)

Memmed Araz, şiirlerinde Güney özlemini heyecan yerine dönüştürmeyi başaran şairlerimizdendir. Bu büyük sanatçı kendisine "Araz" lakabını seçerken yanılmamıştı. Çünkü hayattaki hiçbir güç bu ebedi, manevi birliği parçalamaya kadir değildir. Hatta iki kardeş halkı ikiye bölen Araz bile şairin şiirini parçalayıp ikiye bölemedi:

Men ondan su içmişem
Anamdan süd ementek.
Sudan çıkan balıktek
Ölerem men Arazsız...
Men Araz şairem,
Men onun yatağıyam.
Men onun sahiliyem,
Men onun lepesiyem...

(“Men Araz şairem”.) (7,s.57).

Yüksek bir vatanseverlik hissi, bir vatandaşlık duygusu onun şiirlerinin temelini oluşturmaktadır. Şair, kendisini Anavatandan ayrı düşünemez. Çünkü vatan şair için manevi bir değer, ahlak ve inançtır. Anavatana olan kutsal görev ise, halkına ve toprağına sonsuz sevginin ifadesidir. Biz bunun örneğini Güney Azerbaycan temasında yazdığı şiirlerinde görebiliriz. Memmed Araz bu şiirlerde birleşik bir ulusun zorla ikiye bölünmesini en korkunç ve adaletsiz tarihsel gerçek olarak görür ve değerlendirir:

Bahtuma bir yazı kurumu değdi,
Tahtuma iki el kırımı değdi,
Gözüme bir Araz şırımı değdi,
Yüz Araz töküldü gözümden benim.

(“Memmed Aslana”.) (8,s.150).

Bu yabancı işgalciler sadece işgal ettiği toprakları ikiye bölmekle kalmamış, aynı zamanda bu yerlerin maddi ve manevi zenginliklerini de yağmalayarak yanlarında götürmüşler:

Ne kadar dünenim çay – çay içildi,
Dağım döyeclendi, tepem biçildi.
Neçe köy biçildi, şehir biçildi,
Taylanıp taşındı düzünden benim.

(“Memmed Aslana”.)

Güney şiirlerinde şair, toprakları ikiye bölünmüş bir milletin acı ve hüznü kaderini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda bu acıları insanlık düzeyine yükselterek ona derin bir sosyal felsefi içerik verir. Çünkü Güney'e duyulan özlem, iki kardeş halkın büyük derdi ve ortak kederidir. Bu keder ne kadar acı verici olursa olsun, halkın manevi gücünü, iradesini ve birliğini hiç bir zaman sarsamadı, tam tersine kararlılıklarını artırdı.

"Vatan" ve "halk" kavramı bir birlik oluşturdukları için siyasi şiirlerde her zaman önemli bir yer tutmaktadır. İşgalciler yüzyıllar boyunca kılıçlarıyla tarih yazarak dünyanın siyasi haritasını değiştirmiş, halkların milli kurtuluş hareketini bastırmış ve onları kendilerine bağımlı hale getirmişler. Bütün bunlar şiire ve çeşitli sanat alanlarına yansımıştır:

Görüm her tutanda köyü, şeheri
Fatehler bu demde ne görüb axı?
Ninemin Allahu min ilden beri
Ninemin yurduna ne verib ahı?!

(“Duman ömrü”.) (9,s.29).

Güneye duyulan özlem şairi her zaman düşündürmüş ve rahatsız etmiştir. Araz'ın şairin şiirinde geleneksel bir imge olmasının nedeni budur. Güney Azerbaycan ile ilgili şiirleri çoğunlukla şiirsel hitap ruhu içermektedir. Şairin endişesi sadece Araz için değil, nehrin o tarafındaki yurttaşlarımızın kaygısı ile ilgilidir. Şair, toprakları ikiye bölünmüş ve birbirinden ayrılmış kardeşlerin bir gün birleşeceğine içtenlikle inanmaktadır:

Ağlasa, ayakta tufenge döner,
Balası vurulan pelenge döner.
Bir dere ağızlı nehenge döner,
Dumanlar yas kurdu dağlar başında,
Tebriz okuyurdu dağlar başında!..

(“Okuyan Tebriz”.)

Şairin bu üslupta yazdığı şiirlerin temeli karamsarlığa değil, iyimserlikten doğan vatansever duygulara dayanır.

Hayatın derinliklerine inmeyi başaran şair, çağdaş dünyamızda meydana gelen karmaşık sosyal politik olayları ve çelişkileri gerçeklik ışığında şiirlerinde duygusal, canlı ve şiirsel bir dille yorumlayabilmektedir.

Memmed Araz haklı olarak, milli kurtuluş hareketinde "bir milletin bayrağı" dalgalanmazsa, "toplar durmazsa", "Şehriyar sessiz kalırsa", demek ki, o milletin "yası" başlamıştır:

Hardasa bir halkın iter bayrağı,
Hardasa bir senger vatandır demek.
Toplar dinmeyirse, asrın bayramı,
Şehriyar dinmirse, matemdir demek!

(“Sözsüz olanda”.)

İç tedirginlikten doğan bu şiir, sadece politik lirizm düzeyine yükselmekle kalmaz, aynı zamanda şiirselliğini de artırmış olur. Güney Azerbaycan ile ilgili şiirlerin çoğunda şairi, sinesi parçalanmış vatan toprağının trajik kaderi derinlemesine düşünür:

Belalı başında ne dövmek, ne kuş,
Tebriz ne isteyir? – Tebriz kurtuluş... –

(“Od kimi su kimi”.)

Şair, Tebriz'in bir gün bağımsızlığını kazanacağına samimiyetle inanmaktadır. Bu şiirin ana fikri ve amacı, halkın manevi bütünlüğünü şiirsellikte yansıtmaktır. Memmed Araz'ın coşkusu, yüksek acısı, duygusallığı, derin inovasyonu ve sanatı ile ayırt edilen şiirleri, şiirsel ifade ve üslup tarzına, ana fikir ve tema özelliğine göre hatırlanan şiirlerdir. Büyük bir şairin kalbindeki acı ve ıstırap o kadar büyük ki onun üzüntüsüne ortak olamıyorsun. Şairin Güney şiirlerinin ruhunda ve anlamında bu ateşi daha canlı görebiliriz:

Bu Araz deresi belece kaldı,

Alışdı iki dil suyun içinde.
Bir derya su yandı iki ocakta,
Tebrizin yolları taşlıdır hele.

(“Ya bahtım”.)

Bu şiirde şairin derinden rahatsız olduğuna bir kez daha şahit oluyoruz. Güney için özlemle ilgili şiirler, Memmed Araz'ın eserlerinde her zaman ana temalardan biri olmuştur. Bu şiirler biçim güzelliği ve özgünlüğü ile dikkat çekiyor. Çünkü onun şiirlerinde kırılan lirizm ve yurttaşlık ateşi o kadar güçlü ki bu heyecanı hissetmemek imkânsızdır. Bir zamanlar halk şairi Musa Yakub'un Güney özlemine anlatan "Göyermes" isimli şiiri, şairin duygu ve heyecanını bir kez daha dile getiriyor, “gözü yolda kalan Tebriz`in” haline acıyarak, gözyaşlarını tutamıyor.

Musa Yakub, gözü yolda Tebrizin,
Gözlerimin kara yaşı göyerdi.
Göyermedi istediği birce den,
Savalanın kara taşı göyerdi.

(“Göyerdi”.) (12,s.71).

Bu mısralarda kalbi vatan sevgisiyle yüreği atan, kamusal yaşamın tüm çelişkilerini derinden hisseden, adalet ve özgürlüğün yeniden tesisine umut ve güven duyan büyük sanatçımızın üzücü düşüncelerine tanık oluyoruz.

Memmed Araz, *Mövzuların Tükenende* eserinde bu konunun birçok şair tarafından olur olmaz, sırf iş olsun diye dile getirilmesinden, milli bir meselenin birtakım şairler tarafından hafife alınmasından da şikâyetçidir (Akpınar, 1994, 188-189).

Geleceğe büyük umutlarla bakan şair, iki kardeş halkın yeniden birleşeceğine içtenlikle inanmaktadır. Bu inançtan oluşan yüksek vatandaşlık duygusu onun şiirlerinin iyimser bir sonlukla bitmesinin temelini oluşturur:

Ben Arazda şahelene çınardım,
Ömür boyu tufan eğdim, su yardım.
Hatainin kılıncını suvardım,
Memmed Araz karandaşı göyerdi.

(“Göyerdi”.)

Bu şiirde sanatçının derin şiirsel nefesi, şiirsel tutkusu, yüksek hümanizmi başkaldırarak, şairin kalbini coşturuyor, aynı zamanda onun psikolojik duygularını, manevi ve felsefi düşüncelerini ortaya çıkarırken şiirin etkisini de artırmış oluyor.

Sonuç

Memmed Araz'ın şiiri her şeyden önce sadeliği ve samimiyeti, kısa ve özlü, duyguların tazeliği ve saflığı, duygusallığı ve özgünlüğü ile dikkat çekiyor. Bu şiirlerde vatanseverlik ve tutku duygusu o kadar güçlüdür ki, bunlar şairin şiirlerinin ruhuna işleyerek derin bir anlam katıyor. Şairin şiirlerinin sözleri tamamen moderndir, zamanın gereklerine uymaktadır. Şairin parlak yeteneği ve tükenmez ilhamı, onun şiirlerinin yüksek ustalığına tanıklık ediyor. Memmed Araz'ın Güney Azərbaycan konusundaki samimiyeti bu konunun birçok şair tarafından olur olmaz her yerde dile getirilmesinden, millî bir meselenin birtakım şairler tarafından hafife alınmasından şikâyetçi olmasına da yol açmıştır. Şairin şiirinin temel özelliklerinden biri, insan fikirlerinin yayılması, psikolojik anların derinliği, çağdaş dünyaya eğilimidir. Büyük sanatçının özgün ve muhteşem şiiri zamanın sınavından başarıyla geçmiş, okuyucuların kalbini kazanmış ve şiirsel iyimserliğini sürdürebilmiştir.

Kaynakça

- Akpınar, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Araz. M. (1983), “İnsan qayalar”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz. M. (1983) “Ana Yurdum hər daşına üz qoydum”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz. M. (2010), “Azərbaycan dünyam mənim”. *Seçilmiş əsərlər*. Bakı, “Şərq – Qərb” nəşriyyat evi.
- Araz. M (1983) “Məndən ötdü qardaşıma dəydi”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz. M (2010), “Ayağa dur Azərbaycan”. *Seçilmiş əsərlər*. Bakı, “Şərq – Qərb” nəşriyyat evi.
- Araz M. (1983) “Bu gecə yuxumda Arazı gördüm”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz M. (1978), “Mən Araz şairəm”. *Oxucuya məktub*. Bakı, Gənclik.
- Araz M. (2010) “Məmməd Aslana”. *Seçilmiş əsərlər*. Bakı, “Şərq – Qərb” nəşriyyat evi
- Araz M. (1983) “Duman ömrü”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz M. (1978) “Oxuyan Təbriz”. *Oxucuya məktub*. Bakı, Gənclik.
- Araz M.(1983), “Sözsüz olanda”. *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.
- Araz M. (1983), “Göyərdi”, *Dünya sənin, dünya mənim*. Bakı, “Yazıçı nəşriyyatı.

Rita Felski, “*Modernitenin Cinsiyeti*”, (Çev. Atalay Gündüz), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020, 325 s., ISBN 978-625-7005-05-0.

Mine Berat LOKUM *

Alanında yapmış olduğu nitelikli çalışmalarıyla tanınan, Virginia Üniversitesi İngilizce profesörü Rita Felski tarafından kaleme alınan “*Modernitenin Cinsiyeti*”, alanında yapılmış olan önemli incelemelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Genel bir kavram olarak gördüğümüz moderniteyi kadın ve modern arasındaki ilişkiye bakarak erkek temelli modernite teorileriyle açıklayan eser, Dergâh yayınları tarafından 2020 yılında yayımlanmıştır. Eserin çevirisi Atalay Gündüz tarafından yapılmıştır.

Kitap, ana hatlarıyla yedi bölümden oluşur ve her bölümün alt başlıklarla incelenmesi söz konusudur. Felski, bu kitapta geliştirilen bazı argümanların bir bölümünün ilk önce iki makalede dile getirildiğini söyler.

Kitabın başlangıcı olan giriş bölümü *Modernin Mitleri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, kadınların tek doğrultulu bir bakış açısıyla modernite içinde değerlendirilemeyeceğini belirtir. Felski, zamanın değişen ve karmaşık ilişkileri içerisinde bu tek doğrultulu değerlendirmenin yetersiz kaldığını açıklar ve meselenin aciliyetini koruyan önemli bir konu olduğunu dile getirir. Bu önemli meseleye değinirken yaptığı çözümlemeyi hangi yöntemle ele aldığını da açıklar. Moderne dair kapsayıcı bir yaratmayı değil farklı ve birbiriyle yarışan temsillerini çözümleyerek modernitenin dişilik ile kurduğu ilişkinin karmaşıklığını ortaya koyan bir yaklaşıma yöneldiğini ifade eder. Ayrıca amacının modernin karmaşıklığını ve ele avuca sığmazlığını vurgulamak olduğunu anlatır. Felski, kendine sorduğu sorularla işe başladığını giriş bölümünün sonunda belirtir: “*Kendime şu soruları sorarak başladım: Paradigmatik olarak erkek deneyimi yerine ağırlıklı olarak kadınlar tarafından ve onlar üzerine yazılmış metinlere baksak moderniteyi anlayışımız nasıl değişirdi? Ve genellikle ikincil veya marjinal olarak görülen dişi fenomenlere modernite kültürünün çözümlenmesinde merkezi bir önem verilse, böyle bir prosedür nasıl bir fark yaratırdı?*” (s.22)

Eserin ilk bölümü *Modernite ve Feminizm* başlığını taşımaktadır. Öncelikle modernite kavramının çeşitli anlamlarına değinerek semantik karmaşayı ortaya koyan Felski, bu çokanlamlılığın sadece sözcükte olmadığını aynı zamanda tarihteki yeriyile ve modernitenin çıkışıyla ilgili de tek bir fikre ulaşılmadığını belirtir. Siyaset kuramcıları modernitenin çıkışını 17. yüzyıla dayandırırken bir edebiyat eleştirmeninin ise 19. yüzyıl ortaları veya sonlarına tarihlendirebildiğini söyler. Yazar bu modernite çerçevesinde insan denilince sadece erkeği kast eden modern haklar olarak görülmemesini ayrıca edebiyat ve kültür tarihi teorilerini, toplumsal cinsiyet konularındaki körlüklerini ortaya koymak için sorgulamak gerektiğini açıklar. Verilen bilgilerin ışığında bu kısım üç alt başlıktan oluşan bölümlerde incelenmiştir. İlki *Modernitenin Kadın Kahramanları* başlığı altında modernitenin erillik ile özdeşleştirildiğini ve kadınların yaşamının, sorunlarının ve bakış açılarının bu tablonun dışında tutulduğunu örnekler vererek dile getirmektedir. İkinci alt başlık olan *Modernist Estetik ve Kadınların Modernitesi*, edebiyat ve sanatta modernist yeniliğe ve kadınların bu modernite içindeki yerine bir bakış sunar. Bu bölümün son alt başlığı olan *Yönetim Politikası* ise toplumsal cinsiyet ve modernite meselesini seçtiği metinler aracılığı ile ortaya koyar. Metinlerini 1880-1914 arası dönemden seçer ve 19. yüzyılın son dönemlerini disiplinlerarası yaklaşımla inceler.

---

* Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi <https://orcid.org/0000-0001-6448-7813> mineberatlokum@gmail.com

Felski, kitabın ikinci bölümünü *Nostalji Üzerine: Tarih Öncesi Kadın* ismiyle nitelendirmiştir ve sosyoloji ile modernite arasındaki ilişkiye değinerek 19. yüzyıl sonu edebiyatı üzerindeki şekillenmesini işler. Alman sosyolojisinin kurucularından biri olarak kabul edilen Georg Simmel'in toplumsal cinsiyet üzerine yazılmış olan yazılarının dikkate değer olduğunu altını çizer. Bu bölümün birinci alt başlığı *Geçmiş Arzulamak* adını taşımaktadır. 19. yüzyıl Avrupa'sının kadın hakkında romantik bir algıya sahip olduğunu ve kadınların anne olarak nostaljik duygunun klasik nesnesi iken öznesi olmadıklarını ortaya koymaktadır. İkinci alt başlık olan *Farklılaşmama Olarak Dişilik*'te Simmel'in kadın kültürü, kadın psikolojisi üzerine yayımladığı makalelere ve onun çalışmalarında belirgin bir şekilde modern dişilik kavramının bulunamayacağına değinir. Üçüncü alt başlıkta yani *Kadim Anne*'de kadının annelikle ilişkilendirilmesi üzerinde durmuş, Simmel ve Salome çerçevesinden çözümlenmesine yer vermiştir. Bu bölümün son alt başlığı ise *Modern Düşüncede Nostalji Paradigması*'dir. Bu başlıkta nostalji paradigması ve kadının bu paradigmanın somutlaştığı merkezi figür ve nostalji ile kadının dişilik, annelik, ev ile ilişkilendirilmesini açıklamıştır.

Felski'nin *Hayal Zevkler: Tüketimin Erotiği ve Estetiği* ismini verdiği üçüncü bölümde moderniteye tüketim penceresinden bakar ve 19. yüzyılda tüketici olarak sıklıkla kadının resmedilmesi üzerinde durur. Hem ekonomik hem de metinsel faaliyet düşüncemizi şekillendiren tüketimin metaforlaştırılmasının tarihini bu bölümde detaylı bir şekilde ortaya koyar. Üçüncü bölümün ilk alt başlığı olan *Metalar ve Dişi Arzu* bölümünde kapitalist ekonomide, erkek alıcının bakışını çekmek için kadının metalaştırılmasına mercek tutar. Tüketimcilik söyleminin dişi arzu söylemi ile eş tutulmasını ve dişilik sorununu modernin merkezine alarak inceleyen bazı romanlarda da bu konuyu toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirdiklerini belirtir. Felski, *Ahşveriş ve Seks* başlığını taşıyan ikinci alt bölüme Zola'nın romanı olan *Kadınların Cenneti* isimli eserinde geçen Paris dükkanının seks-sermaye ilişkisini modern toplumsal ilişkinin merkezine aldığı gösteren örneğiyle başlar. Yazar bu eser üzerinden tüketim kültürünü açıklayarak gözler önüne serer. *Her Şeyi Tüketen Kadın* alt başlığında yine Zola'nın eserlerinden yola çıkarak yıkıcı bir etken olan doymak bilmez dişi hırsı ele alır ve bunun incelemesini yapar. Bu bölümün dördüncü alt başlığında (*Okumak Yemek Yemek Midir?*) yine eserlerdeki kadın kahramanları inceleyerek romanlarda işlenen romantik aşk imgelerinin varlıklı yaşam tarzının çekiciliğini artırarak kadınların tüketici olmalarını desteklediğini okuyucuların dikkatine sunar. Tüketim perspektifinden baktığı alt bölüm (*Tüketimi Karmaşılaştırma*) beşinci ve son kısımdır. Bu bölümde ise modernite kültürünün toplumsal kontrol ağlarını da beraberinde getirdiğini ve kadınların tüketimle beraber anılmalarının yeni dişilik sembolleri kazanmasına sebep olduğunu ifade eder.

Felski, kitabın dördüncü ana bölümüne *Erilliği Maskalemek: Yazının Dişileştirilmesi* başlığını vermiştir. Bu bölümde 19. yüzyıl Avrupa kültürünün sosyal hiyerarşileri ile bağlantılı olan dişileşmiş erkeklik tarihini çağdaş teorik zeminde ele alır. Bu yüzyılın sonunda bu ifadelerin dillendirilmeye başlandığını artık maskelenmediğini belirtir. İlk alt başlık olan *Dişileşmiş Erkek* bölümünde öncelikle erkek sanatçıların dişi bir figür olarak düşünülmesine yer verir ve ilk romantik sanatçıların eserlerinde de bu konuda yansımaların olduğunu belirtir. Genellikle eserlerde bu özellikte seçilen kahramanların aristokratlar olduğunu, kibir, aşırı hassasiyet, moda ve süslenme gibi kadınlarla özdeşleştirilen özelliklere sahip olduklarının altı çizilir. Felski, ikinci alt başlık olan *Meta Estetiği ve Narsist Metin* bölümünde ise erilliği maskelemek konusuna yer verir ve meta kültürünün çözümlenmesini üç eser üzerinden yapar. Metinlerde kullanılan dilin gösteriş nesnesine dönüşerek dilin bunun bir göstereni haline geldiğini söyler. *Metinsellik ve Homoseksüellik*'te ise metinlerin cinsiyetlendirilmesi bağlamında değerlendirilmesi yapılır. *Düşük Kadın* alt başlığında özellikle "*Kürklü Venüs*" eserinden yola çıkarak kadınların yalnızca erkek öznenin ötekisi olmayı ve erkeğin idealine ulaşma yolunda onu kamçılayan bir uyarıcı şeklinde ele alındığının altını çizer. Bu bölümün son alt başlığı *Doğaya Karşı?* adını taşır. Kadınların bayağılık ve doğa ile özdeşleştirilmesi ve bu özelliklere karşı kendi kimliğini ortaya koymasına değinir.

Beşinci bölüm *Aşk, Tanrı, Şark: Popüler Yüceyi Okumak* olarak ifade edilmiştir. İngiliz yazar Marie Corelli'nin "çok satanların kraliçesi" olarak anıldığını ve buna rağmen eleştirmenlerce çok sert bir şekilde eleştirildiğini ifade eder. Buradan yola çıkaran yazar, toplumsal cinsiyet, kitle kültürü ve modernite arasındaki ilişkiyi irdeler. Alt başlıkta yani *Melodram ve Modernite*'de Corelli'nin

romanlarının histerik dışı bir öznenin kontrolsüz ve gerçek dışı taşkınlıkları çerçevesinde değerlendirildiğini ve bunun da akıl ve sanat kaygılarını geriletici bir unsur olarak görüldüğünü açıklar. Diğer başlık olan *Aşk ve İdeal*'de ise Corelli'nin romanlarının en belirleyici özelliği olarak romantik aşk konusuna olan bağlılığını ve romantik aşkın ideolojisi konusundaki bakış açısını değerlendirir. *Bu Dünyanın Dışında* alt başlığında Corelli'nin romanlarından yola çıkarak kadının düşünsel dünyaları keşfederek duvarları yıktığını ve artık kadın kahramanlarına radikal alternatif bir alan yarattığını ifade eder. Felski, *Egzotik Yüce*'de ise artık Batılı olmayan kültürlerin üstünlüğünün değerlendirmeye alındığını ve Mısır, Hindistan ayrıca İslam kültürlerinin aşk romanlarını egzotikleştirdiği yönüne değinir. *Popülerin Politikası* bölümünde, popüler metinlerin belirsiz politikaları üzerine çözümlemelerde bulunur.

Yeninin Tasavvurları: Evrim ve Devrimin Feminist Söylemleri eserin altıncı bölümüdür. Felski, yüzyılın sonunda birçok yazarın artık kadın meselesine odaklandığını ve feminist söylemlerin arttığını belirtir. *Feminist Sembolik Politikalar*, kadın hareketlerinin özelliklerine ilgi gösterilmeye başlanması ve feminist pozisyonların farklılaşmasını irdeler. *Gelecek Kadındır* başlığında Batılı kadınların erkek odaklı teolojilere karşı koymaya çalışması ve Batılı olmayan toplumlarda durumun böyle görülmediği vurgulanır. *Yazma Devrimi* ise artık erillğe, dişiliğin aciz ve zayıf olduğu yönündeki algılara radikal feministlerin bir baş kaldırışı ve devrimi olarak görülmesini işleyen alt başlıktır. Son bölüm olan *Modernite ve Yeninin Politikası* modern kadınların artık seyirci olmaktansa toplumsal süreçlerin öznesi olma çabasının feminist söylemlere yansımaları ve bu yansımanın yankılarını çözümlemektedir.

Rita Felski, *Sapkınlık Sanatı: Dişi Sadistler ve Erkek Sayborglar* adını verdiği yedinci ve son bölümde cinsel tutku bağlamında öne çıkan modern görüşlerin şekillenmesini sağlayan seksoloji ve psikiyatri ile avangard sanat metinlerindeki söylemlerin arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelir. *Arzunun Modernleşmesi* alt başlığında sapkınlık kavramına ve cinsel bilimin ortaya çıkardığı yazı türü olan psikopatografi kavramlarına değinir. *Zalim Kadın* başlığında kadın saldırganlığına bir bakış sunar. Felski, bu konuda bir boşluk olduğunu da şu sözlerle dile getirir: "Kadın sadizminin göstergebilim ve erotizm açısından incelenmesi ne tür sonuçlar verir? Kadınların yok etme ve intikam hayalleri metin düzeyinde kendini nasıl ifade eder? Böyle bir soruyu sormak dillendirmek bile bu mesele üzerinde çarpıcı bir boşluğun varlığını ortaya çıkarıyor." (s. 287). *Sapkınlığı Sahnelemek* başlığında Rachilde'nin eserlerinde kadın tasvirlerinin ve kahramanların bedensel teşhirlerinin ele alınmasını çözümler. Bu ana bölümün son alt başlığı *Sapkınlığın Tarihselleştirilmesi* ise Rachilde'nin eserlerinde bulunan cinselliğin sapkın yönlerini ele alması bakımından zamanının algılarına karşın kadın erotiği ve estetiğinin üzerinde modern bir vizyon sergilenmesini değerlendirir.

Sonsöz bölümü *Moderni Yeniden Yazmak* başlığıyla adlandırılmıştır. Rita Felski, tartışmasını en uygun özne olarak gördüğü Rachilde ile bitirmeyi yerinde bulur. Feminist söylemlerinin kadınların tarih ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden tanımlandığına vurgu yapmaktadır. Felski, modern tarihinin henüz bitmediğini ve gerçek anlamda yeni yazılmaya başlayacağını söyleyerek eserini tamamlar.

Modernite kavramı için birçok tanım yapılmaktadır. Modernizme genel olarak baktığımızda Avrupa'da 17. yüzyılda başladığını söyleyebiliriz. Ardından dünyada hızla yayılan kültürel ve toplumsal alanlarda ortaya çıkan dönüşümleri ifade etmek için kullanılır. Bu değişimler sonucunda geleneksel olarak belirli bir alanda bulunan ve o alan dışına çıkamayan kavramlar giderek genişler ve anlamsal olarak sınırlandırılmış alanın dışına çıkmaya başlar. Bu alan ve anlam genişlemesi neticesinde kadın da toplumsal ve kültürel alanda yaşanan bu değişikliklerden etkilenir. Bu değişiklikler sürecinde kadın kimliğine yeni roller eklenir ya da ona biçilen özelliklerden bazılarının etkisini kaybettiği görülür. Rita Felski, "Modernitenin Cinsiyeti" ile bu alana eleştirel bir gözle bakar. Modernite tartışmalarında dişilik ve erillik kavramlarının 19. yüzyıl sonu temel alınarak işlendiği eserde farklı bir yaklaşıma yer verilmiş olduğunu görmekteyiz. Sosyoloji, psikoloji, evrim teorisi ve edebiyat eleştirilerine dayandırarak ele aldığı moderniteyi farklı metinler üzerinden çözümleyen Felski, bizim de bu konuya bakış açımızı derinleştirmektedir. Bunun yanı sıra geniş bir çerçeveden sunduğu tahlil ve tespitleri birçok alan için kaynak niteliği taşımaktadır.